

Primož Kuret

Ustanovitev prve slovenske filharmonije leta 1908

Ljubljansko glasbeno življenje je dobilo z ustanovitvijo orkestra Slovenske filharmonije leta 1908 nov zagon, stara Filharmonična družba pa novo tekmo. Problem orkestra je bil v Ljubljani pereč že vse od časa, ko je pogorelo staro Deželno gledališče leta 1887. Takrat je deloval v gledališču sicer majhen, vendar stalni orkester, ki je štel vsaj 18 glasbenikov. Filharmonična družba je imela sicer nekaj svojih glasbenikov, v celoti pa je bila vendar v veliki meri odvisna od godbenikov vojaškega orkestra. Filharmonična družba je že leta 1886 sklenila posebno pogodbo z vodstvom orkestra 27. pehotnega polka (Capelle des k.k. Inf. Regiment Nr. 27, Leopold II. König der Belgier), ki je bil nastanjen v Ljubljani. Orkester naj bi sodeloval na njenih koncertih. Po tej pogodbi naj bi ljubljanska vojaška godba nastajala samo diplomirane konservatoriste. Za Filharmonično družbo je bilo to ustrezna rešitev, ki se je je vseskozi držala in z njo ter ob sodelovanju svojih glasbenikov realizirala svoje delo, ki je po statutu zahtevalo pet rednih simfoničnih koncertov na leto. V Ljubljani je med leti 1898 in 1912 vodil vojaško godbo kapelnik in violist *Theodor Christoph* (1872 - 1941), izredno sposoben glasbenik, ki je svojo kariero nato nadaljeval najprej pri 39. pehotnem polku na Dunaju in pozneje pri avstrijski mornariški godbi v Pulju. S to godbo je aprila 1918 nastopil tudi v Ljubljani in med drugim izvedel simfonično pesnitev Richarda Strauša Smrt in poveličanje ter Beethovnovi Eroico.¹ V Ljubljani je nastopal seveda tudi že poprej in vsako leto vodil vojaški orkester na koncertu v korist pokojninskega sklada vojaških kapelnikov. Le-ti koncerti so bili tudi po programski strani zanimivi, kot kaže denimo program takšnega koncerta leta 1901, ko so izvedli uverturo k Wagnerjevemu Večenemu mornarju, Bizetovo suito Arležanka, Lisztovo Prvo rapsodijo in Rubinsteinov Klavirski koncert. Če je bilo treba, je Christoph nadomeščal umetniškega ravnatelja Filharmonične družbe, Josefa Zöhrerja, in nastopal kot solist. Ko so leta 1907 v Ljubljani prvič izvedli Berliozovo delo Harald v Italiji, je Christoph igral violski part. Leta 1905 je Christoph nastopil s popolnim vojaškim orkestrom na koncertu "v korist Glasbene Maticе" in izvedel v glavnem dela slovanskih

skladateljev (Dvořak, Čajkovski, Smetana, Liszt).

Brez vojaške godbe ne bi moglo delovati niti gledališče, niti Glasbena Matica ne bi mogla pripravljati večjih vokalno-instrumentalnih koncertov. Vendar za vse večje potrebe v Ljubljani to ni več zadoščalo.

Upravičene so bile želje, da tudi Ljubljana, kot prestolnica Kranjske in kot slovenska metropola dobi svoj simfonični orkester, ki bi bil sposoben zadostiti vsem potrebam tako na področju operne kakor tudi simfonične glasbe. Prvi zametek takega orkestra je bila leta 1900 ustanovljena "meščanska godba", ki jo je sestavljalo 30 glasbenikov, v glavnem dosluženi vojaških instrumentalistov. V njej so bili zastopani vsi instrumenti, finančno pa jo je podprla tudi mestna občina v Ljubljani. Deželna vlada ji je prepustila več sob v starem gimnazijskem poslopju, kjer je godba imela tudi svojo šolo. Delo "meščanske godbe" je vodil odbor s predsednikom, godbenim ravnateljem, tajnikom in blagajnikom. O njej je s ponosom pisal v Ljubljanskem Zvonu L. Pahor in ugotavljal, da imajo skoraj vsa - celo manjša mesta - svojo civilno godbo in da jo ima sedaj tudi Ljubljana. Bil je mnenja, da bo njen obstoj spodbudil nastajanje novih slovenskih instrumentalnih del in njihovo izvajanje, prav tako pa naj bi godba gojila predvsem slovansko glasbo.²

Meščanska godba je doživela v naslednjih letih nekaj sprememb. Spremenila je ime v "društveno godbo", leta 1908 pa naj bi se preoblikovala v pravi koncertni orkester. Ljubljanska javnost je podprla ustanovitev novega orkestra in marca 1908 je Slovenski Narod zapisal, da je to "upravičena zahteva na vseh poljih napredujočega in modernega mesta in važen faktor za povzdigo kulturnega razvoja našega središča." Glasbena Matica je s posebno vlogo zaprosila ustrezno ministrstvo na Dunaju za pomoč in podporo. Matej Hubad je odšel v Prago in na Dunaj, da bi angažiral primerne glasbenike, po možnosti take, ki znajo igrati več različnih instrumentov. V pripravo za ustanovitev novega orkestra v Ljubljani je Glasbena Matica skušala pritegniti tudi Filharmonično družbo, ki pa pri tem podjetju ni bila pripravljena sodelovati. Razlogi so bili različne narave, najpomembnejši pa je bil finančni raz-

¹ Primož Kuret, Glasbena Ljubljana 1899-1919. Ljubljana 1985, s. 195.

² L.(eopold ?) Pahor Ljubljanska meščanska godba, v: Ljubljanski Zvon, letnik XX, št. 11, 1900, s. 706 - 707.

log, saj je bil vojaški orkester ljubljanskega garnizona (s katerim je imela sklenjeno posebno pogodbo) mnogo cenejši. Na drugi strani pa so bili tudi politični razlogi, ki so narekovali naj Nemci ne sodelujejo s Slovenci. Takšna situacija se je zaostila jeseni leta 1908 zaradi nemirov, ki so izbruhnili najprej na Ptuj in nato v Ljubljani, kar so septembra sprožile ostre demonstracije Slovencev proti Nemcem. Proti demonstrantom je nastopila celo vojska in padle so smrtno žrtve (Lunder in Adamič). Po teh dogodkih je Ljubljana dobila bolj slovenski značaj.

Pač pa se je v pripravo za ustanovitev novega orkestra dejavno vključilo glasilo za "zastopanje avstro-ogrskih glasbenikov". To je bil uradni organ avstro-ogrškega združenja glasbenikov z naslovom "Musiker-Zeitung". Njegov glavni urednik je bil Heinrich Geisler, ki je v treh dolgih člankih, objavljenih spomladi leta 1908 z vsemi silami podprl idejo o ustanovitvi novega orkestra v Ljubljani. V prvem članku³ je Geisler pisal o možnostih, ki se kažejo v Ljubljani. Pa informacijah, ki jih je imel, naj bi bila pripravljenost tako na nemški kot na slovenski strani. Obe naj bi namreč podprli novi "kulturni institut". Novi orkester naj bi sodeloval tako pri nemških kakor tudi pri slovenskih opernih in operetnih predstavah in občina naj bi ga subvencionirala z 12.000 kronami. Geisler piše:

"Zdelo se je, da bo stvar gladko tekla daje. Zdaj pa so v nekaterih graških časopisih (Grazer Tagespost in Grazer Tagblatt) začeli divje napadati nastajajoči projekt, v bojevitih tonih pozivajo k viharju in proti novi stvaritvi. Če bilo po njihovo, bi morali še nerojenega otroka umoriti v materinem telesu - v imenu nemštva. Takšno početje je podobno abortusu. Nam glasbenikom ni do tega, da bi se mešali v nacionalne spore. Nočemo biti odbijač med strankami, niti misijonarji sprave. Toda ugotoviti moramo, da so napadi teh časopisov brez motiva, da takšne zmotne predpostavke vodijo k napačnim zaključkom. - Da sta v Ljubljani dve strogo ločeni stranki, moramo jemati kot dejstvo, na katerem se ne da nič spremeniti. Toda načrtovani zavod s predvideno umetniško kvaliteto, bi predstavljal obogatitev za mesto, dosežek za celotno prebivalstvo, dragocen instrument v rokah obeh strank. Saj je vsaka od njih preslabotna, da bi načrt izvedla sama. Izguba pa bi bila skupna."

Geisler je nato apeliral na to, da se nacionalne napetosti pri tem vprašanju izključijo in da naj obe strani sodelujeta z dobro voljo. Potem se podrobneje ukvarja z organizacijo samega orkestra in predlaga naslednje:

"Vsak del gre v umetnosti svojo nacionalno pot in sicer svojo pot. Vprašanje je, ali bo glasbeno telo

lahko sledilo obema, ali bo instrument uporaben za oba različna igralca. Na vprašanje lahko odgovorimo z odločnim 'da'. Prav tako kakor tipke poslušajo prste slovenskega ali nemškega organista, bo orkester sledil svojemu vodji. Gre le za delitev časa in dela. Orkester bo lahko tako v službi nemške in slovenske glasbe in pomenilo bi preprosto odpovedati se nacionalno-umetniškimi vrednotam, če bi se ena od strank odpovedala uporabi tega instrumenta, ker ga uporablja druga... Da je to možno, dokazuje klasično prav Ljubljana sama. Že dolgo tega so sklenili tajen kompromis in uporabljajo orkester kot mednarodni, nacionalni tako pri nemških kot pri slovenskih glasbenih izvedbah in v nemškem ter v slovenskem gledališču. Ta instrument je vojaška godba...

Časopis se je vseskozi zavzemal za pravice civilnih glasbenikov nasproti vojaškim in mu zato ljubljanska situacija tudi zaradi tega "tajnega sporazuma" ni bila pogodu. Zato je prav v tej točki pisec članka ostro nastopil:

"Ali je za mesto, kakršno ima po položaju Ljubljana častno, da feldvebel avanzira do glasbenega generalissima, kateremu so umetniški vrhovi meščanstva podrejeni? Da so umetniški užitki meščanstva prepuščeni milosti vojaške godbe? Da ostane občina beraško revna, če dobi vojaška godba ukaz, da iz mesta odide in če je glasbeni stotnik eno noč slabo spal? In zakaj ne bi smel nameravani orkester uživati iste pravice eksteritorialnosti, nacionalne nevtralnosti, kot je bila prostovoljno ponujena kot darilo vojaški godbi? V prihodnje bo delo vojaške godbe omejeno, igranje v gledališču pa izključeno. Na to naj opozorim že zdaj!"

Nato pa tudi predlaga po njegovem mnenju ustrezno rešitev organizacije orkestra:

"Če pokažeta obe skupini pripravljenost, da prevzameta določen del stroškov jima pripada določena mera umetniških dosežkov... Če hočemo to izraziti s pomočjo algebre: razmerje med A - slovenska stranka, B - nemška stranka, C - načrtovani orkester ne sme nastati formula A + B + C ampak je treba postaviti formuli: A + C in B + C."

Ob tem je Geisler vzel v zaščito tudi dosedanji ansambel v Ljubljani:

"Pri tem ne gre za to, kar mislijo zgoraj navedeni časopisi, za 'ustanovitev slovenske društvene kapele' ali celo za konservacijo in oktroiranje sedanje glasbene kapele (ki so ji nekateri z oznako 'manjvredne gostilniške muzike' obesili nezaslužen madež), marveč za rojstvo popolnoma novega, originalnega instituta... Ljubljana potrebuje dober orkester In treba je le hoteti, da bi ga imela."

Nemška stran pa očitno ni bila pripravljena na ponujeni kompromis in na način ustanovitve orkestra, kakor ga je ponujal Geisler. Zato je ponovno

³ Heinrich Geisler, Laibachs musikalische Zukunft, v: Musiker-Zeitung, Jg. XVI., Nr. 14, 3. IV. 1908, s. 107 - 108.

posegel v razpravo in ponudil nove rešitve.⁴ Uvodoma je ugotovil, da se bo moralo kranjsko glavno mesto odpovedati simfoničnemu orkestru, če bo obveljala volja njegovih nemških prebivalcev. Vzrok je bila predvsem odklonilno stališče nemškega gledališča, ki je vztrajalo na "izvrstnih dosežkih vojaške godbe". Temu mnenju se je pridružila tudi Filharmonična družba. Geisler je videl vzrok v nacionalnih sporih, ker so Nemci pač menili, da gre za slovensko pobudo ter so se odločili, da pod slovenski jarem ne gredo. Na drugi strani pa je Geisler tudi ugotovil, da mislijo Nemci, da je ustanovitev slovenskega orkestra nemogoča in se veselijo škode nasprotnika bolj, kakor pa lastne koristi. In nazadnje: *"tolažijo se z vojaško godbo, ki naj bi nemški hrbtenici vrnila potrebno gibkost. In tu imamo opraviti s tem - kot označuje pesimistični filozof čisto veselje - škodoželjnost. Kajti gledališče ne bo več dobilo vojaške godbe in Filharmonična družba, kjer bo vojaška godba sicer še sodelovala pa bo svojo umetniško neodvisnost morala povsem odstopiti vojaški upravi. Ali gospodje ne vedo, da obstaja prepoved igranja vojaške godbe v gledališčih, da vojaške godbe ne smejo več dirigirati civilisti da je dvojno dirigiranje prepovedano? Tako bo torej gledališče vojaško čisto in se bo rešilo osovražene opere. Toda tožbe, ki jih je bilo slišati na skupščini Gledališkega društva o nizkem okusu, o etičnem poslanstvu gledališča pač glede na zgoraj citirani sklep ne bodo držale. Koncerti Filharmonične družbe bodo popolnoma vojaški orkester in zbor bo dirigiral vojaški kapelnik. Društveni kapelnik bo smel le obračati note in mu izročiti lovorjev venec. Beračiti v kasarni je pač manj drago kot dati svoj delež k civilnemu orkestru. Toda tudi najbolj vdano beračenje gospodom ne bo pomagalo. Vojni minister je svojo besedo zastavil in je njim na ljubo ne bo prelomil. In če gospodje v svojih pismih še tako mračno slikajo svoje pomanjkanje, kakor že servilno povečujejo vojaško godbo - v vojaškem ministertvu bodo temeljito poučeni o ljubljanskih razmerah. Za to bomo mi poskrbeli. Gospod v. Scönaich (vojni minister, op.p.) bo zvedel, da so gospodje onemogočili civilni orkester - mestni civilni orkester iz trme in zlobe in da so sami krivi, če so zdaj brez orkestra. Bilo bi humorno od vojnega ministra, če bi v odgovoru na priprošnje pustil apercu zaradi prave nemške umetnosti. Morda bodo Nemci opazili neumnost umetnostne politike svojih voditeljev, morda se bodo celo uprli poskusom, da se jim od njihovega imetja jemljejo le posamezni deli. Ali je treba zdaj idejo zavreči? Ali je ne bi še enkrat premislili, čeprav morda v omejeni obliki?"*

List kot organ civilnih glasbenikov je sledil svoj

politiki nastopanja proti vojaškim godbam in vojaškim glasbenikom, ki so marsikje jemali kruh civilnim. Tudi v "ljubljski aferi" je sledil svojim ciljem in tudi zaradi njih podpiral ustanovitev civilnega orkestra. Stvari se sicer niso zaostrile v takšni meri, kakor jih je slikal člankar, res pa je, da so morala biti večkrat posamezna trenja med vojaško godbo in Filharmonično družbo. Tako je denimo Christoph že leta 1901 sporočil glasbenemu direktorju Filharmonične družbe, Josefu Zöhreju, da obstaja nevarnost prepovedi igranja vojaških glasbenikov pri Filharmonični družbi. Na razgovorih z vodstvom vojaške godbe pa sta se Zöhler in Hauffen - predsednik Filharmonične družbe - sklicevala na dovoljenje iz leta 1886, da vojaški glasbeniki lahko igrajo za družbo. Stvar so takrat uspešno rešili.⁵

Zadnji članek na to temo je *Musiker-Zeitung* objavil junija 1908.⁶ Pisec je z zadovoljstvom ugotovil, da so se stvari od zadnjega posega spremenile na bolje in da je na pomolu dejansko ustanovitev novega civilnega orkestra v Ljubljani. V svojem članku citira dopis iz Ljubljane, kjer se mu "unser Gewährsmann" zahvaljuje za podporo in prizadevanje v dobro civilnega orkestra v Ljubljani, ki da "z vso vnemo, energijo pa tudi potrebno skrbnostjo zdaj pripravljajo, da bi v jeseni zaživel. Potrebna je še podpora prezidija in vseh gospodov v odboru avstrijsko-ogrskega združenja glasbenikov."

Za finančno stran naj bi skrbele tri strani: mestna občina ljubljanska, Glasbena Matica in slovensko gledališče, odn. Dramatično društvo. Društveno godbo so nameravali v celoti reorganizirati in jo priključiti kot poseben oddelek Glasbeni Matici. Leta pa bo kot glasbena šola in koncertni zavod uporabljala orkester za vse svoje glasbene prireditve, simfonične koncerte, izvedbe oratorijev, prispevala svoj delež za ohranitev orkestra in prirejala koncerte samo s civilnimi glasbeniki. Sodelovanje vojaške godbe naj bi v prihodnje torej odpadlo. Orkester pa bo od jeseni dalje igral tudi pri gledaliških predstavah in na popularnih koncertih različnih vrst.

Vprašanje na slovenski strani se je zdelo rešeno, na nemški je ostalo odprto. Geisler svetuje: *"Najbolj pametno bi bilo, če bi se tako nemški kot slovenski dejavniki združili pri tej čisto umetniški zadevi in se držali načela, da politiko tu popolnoma izključijo ter imajo zadevo za čisto in idealno umetniško. Nemški ravnatelj gledališča v Ljubljani je že leta pripravljen, da zaposli v gledališču civilni orkester."*

Za prvo delovanja novega orkestra so računali s 24 stalno nastavljenimi glasbeniki, ki jih bodo

⁴ Isti, Laibachs musikalische Zukunft II, v: *Musiker-Zeitung*, Jg. XVI., Nr. 19, V. 1908, s. 157 - 158.

⁵ Kuret, s. 25.

⁶ Heinrich Geisler, Laibachs musikalische Zukunft III, v: *Musiker-Zeitung*, Jg. XVI., Nr. 25, 19. VI. 1908, s. 207 - 208.

okrepili z boljšimi učenci šole in učitelji tako, da bi pri operah nastopal orkester 32 glasbenikov, na simfoničnih koncertih pa naj bi jih bilo okoli 40. Poleti so nameravali orkester skrčiti. Poleg godalnega korpusa naj bi nastopal še pihalni orkester, zato naj bi glasbeniki znali več instrumentov.

Na začetku pa je bilo potrebno ustrezne glasbenike šele dobiti. Kajti - kot piše ljubljanski dopisnik v "Musiker-Zeitung", "se bo obstoj civilnega koncertnega orkestra v Ljubljani odločil v prvem letu in sicer samo z absolutno dobrimi in izvrstnimi izvedbami. Med glasbeniki bi morali biti odlični umetniki svojega instrumenta, pri tem pa kot ljudje družabno izobraženi, s taktirnim solidnim obnašanjem in absolutno zanesljivo disciplino pri svojem delu, sploh bi moral biti orkester korporacija, ki bi ga glede na umetnostne dosežke občinstvo cenilo in spoštovalo. Odkar je pogorelo staro gledališče, to je pred 24 leti, Ljubljana ni več imela dobrega civilnega orkestra, posebej v gledališču in za koncertne izvedbe. Občinstvo se je na vojaško godbo tako navadilo, da od civilnega nič dobrega ne pričakuje. Gre za to, da z umetniškimi dosežki civilnega orkestra dokažemo nasprotno. Če bo v naslednjih letih civilni orkester v Ljubljani zares dober, se bodo simpatije občinstva in vseh odločilnih DEJAVNIKOV naenkrat postavile na stran civilne kapele. Če pa orkester ne bo pri vseh instrumentih in vseh angažiranih glasbenikih zelo dober tako po človeški kakor po glasbeni strani, bo imela civilna kapela še naprej težave."⁷

Kako je bilo z angažiranjem glasbenikov v Pragi in na Dunaju ne vemo, vsekakor pa je imela Glasbena Matica srečno roko, da je angažirala kot dirigenta novega orkestra mladega češkega dirigenta Vaclava Talicha. Le-ta je nastopil najprej še z orkestrom pod nazivom Društvena godba na koncertu 23. julija 1908 in požel veliko navdušenje. Nato se je Društvena godba preoblikovala v profesionalni Koncertni orkester, ki je z novo nastavljenimi glasbeniki 15. septembra štel petintrideset mož. To so bili predvsem češki glasbeniki, deloma tudi nemški in slovenski. Nekateri so poučevali na šoli Glasbene Maticе, ki si je zadala nalogo načrtnega vzgajanja instrumentalistov. Prvi koncertni nastop tega ansambla je bil 27. septembra s popularnimi skladbami. Tudi ta koncert je bil uspešen. Nato pa so na občnem zboru Društvene godbe 23. oktobra na predlog dr. Antona Šviglja in Pavleta Drahslerja novi orkester preimenovali v Slovensko filharmonijo. Pod tem imenom je prvič nastopila na koncertu 8. novembra 1908 v veliki unionski dvorani, samostojno in skupaj z zborom Glasbene Maticе (Dvořák, 149. psalm in Te Deum). Kritike so bile zlasti navdušene nad Talichovo interpretacije

Schubertove Nedokončane.⁸

S tem se je začelo uspešno, čeprav kratkotrajno Talichovo delo s Slovensko filharmonijo, ki pa je zaradi nerazumevanja, finančnih stisk in strankarskih interesov morala končati svoje delo že leta 1913. Zadnja koncerta sta bila 25. 9. in 1. 10. 1913, ko so nastopili "bivši godbeniki Slovenske Filharmonije pod vodstvom koncertnega mojstra Czernyja v Južnem kolodvoru." Talich je že poprej leta 1912 odšel v Plzen. Čas glasbenemu življenju v Ljubljani ni bil posebno naklonjen. Stari Zöhrer je odšel v pokoj, njegov naslednik Rudolf von Weiss-Ostborn naj bi prišel šele v začetku leta 1913 in tudi Theodor Christoph je bil prestavljen k 39. pehotnemu polku na Dunaj. Iz ljubljanskega glasbenega življenja so se umaknile kar tri pomembne glasbene osebnosti in kriza je bila očitno na pomolu, zlasti ker so tudi finančne težave postajale vse težje. Orkester Slovenske filharmonije je vztrajal še eno sezono. V slovenskem gledališču je postal prvi kapelnik Čeh Ciril Metod Hrazdira (1868 - 1926), ki je vodil tudi Slovensko filharmonijo, vendar je njen odbor še pred koncem sezone 1912/13 orkester za nekaj mesecev razpustil, v celoti pa ga nikoli več ni obnovil.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gründung der ersten slowenischen Philharmonie im Jahre 1908

Die erste Slowenische Philharmonie wurde im Jahre 1908 gegründet. Vorher wirkte in Ljubljana eine s.g. Vereinskappelle. Als erster Dirigent der Philharmonie war Vaclav Talich engagiert. Bei der Entstehung des Orchesters bemühte sich auch das Organ zur Vertretung der Interessen der Musiker Österreich-Ungarns "Musiker-Zeitung", die in drei Artikeln die Begründung des Orchesters verteidigte und den Slowenen und Deutschen in Ljubljana eine Zusammenarbeit bei der Entstehung des neuen Orchesters riet. Die Laibacher Deutschen zogen es aber vor, mit der Militärkapelle mitzuwirken, weil die Philharmonische Gesellschaft einen Vertrag mit ihr schon im Jahre 1886 unterschrieben hatte.

⁸ Primož Kuret Slovenska filharmonija u razdoblju od 1908. do 1913. godine, v: Zvuk 92 - 93, 1969, s. 97 - 105.

⁷ Ibid.